

Jovvna Jon Ánne
Kirstte Rávdná
/Rauna Kuokkanen
Rauna.kuokkanen@ulapland.fi

Iešmearrideapmi: oktasaš vuodđoárvu

*Mu veardádalli dutkamuš
lea almmustuvvan girjin
Restructuring Relations:
Indigenous Self-
Determination,
Governance and Gender
(Oxford University Press,
2019). Dutkamuššii
jearahallen badjel 70
olbmo Sámis,
Ruonáeatnamis ja
Kanas. Buohkat ledje
eamiálbmogii gullevaččat,
eanaš nissonolbmot.
Dutkamuša ruhtadii
Kanada dutkanráđdi
(Social Sciences and
Humanities Research
Council of Canada) jagiin
2011-2015.*

Váldočuoggát

1. Iešmearrideami berre áddet oktasaš vuodđoárvun, ii dušše riektin.
2. Iešmearrideami vuodđoárvvu váimmožis lea integritehta norbma.
3. Iešmearrideami guokte beali leat oktasaš (kollektiiva) ja ovttatolbmo (individuála) iešmearrideapmi

Láidehus

Iešmearrideapmi lea riekti, mii riikkaidgaskasaš lága mielde gullá álbmogiidda. Dat nappo ii leat stáhtaide čadnon vuoigatvuohta. Álbmogiid iešmearridanriehti lea dohkkehuvvon guovtti olmmošvuoigatvuođaid vuodđosoahpamušas jagis 1966; Siviila- ja politihkalaš rivttiid soahpamušas ja Ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš rivttiid soahpamušas, mat nannejit ahte iešmearrideapmi lea kollektiiva olmmošvuoigatvuohta, mii guoská buot álbmogiid.

Eanaš eamiálbmogiin lea 1970-logu rájes ovddidan dulkoma, mii spiehkasa stáhtaid oainnus iešmearrideamis. Go stáhtat atnet iešmearrideami vuoigatvuohtan iehčanassan čuoldáseapmái ja ođđa stáhtaid hábmemii, eamiálbmogat deattuhit ahte iehčanasvuohta ja našunalstáhta lea dušše okta vuohki ollašuttit iešmearrideami. “Mii háliidit dušše stivret iežamet eallima, eat iehčanas stáhta,” lea dábáleamos vuohki čilget eamiálbmogiid politihkalaš viggamušaid iešmearrideami ektui. Eanaš eamiálbmogiin vigget ollašuttit iešmearrideami viiddes siskkáldas politihkalaš autonomiijan, mii sihkarastá vejolašvuođaid ceavzit ja eallit sierra álbmogin ja mas álbmot beassá ovddidit iežaset servodatlaš vuogádagaid ja vieruid.

Čuolbma

Riektediskursa lea menddo gárži áddet ja dulkot iešmearrideami. Eamiálbmogiidda lea iešmearrideapmi lea buorebutge kollektiiva vuodđoárvu – oktasaš oaidnu das maid álbmot atná vealtameahtumin iežas buresbirgejupmái sihke ovttat olmmožin ja oktasaččat álbmogin.

*Riektediskursa ráddje
iešmearrideami
doahpaga dušše
vuoigatvuohtan stáhtaid
ektui, vaikko
eamiálbmogiidda
iešmearrideapmi
sisttisdoallá ollu eará
beliid ja gaskavuodaid.*

Guorahallan

1. Iešmearrideapmi lea riekti ja kollektiiva vuodđoárvu

Politiikkalaš ja riektediskurssain iešmearrideapmi dávjá máksá álbmoga oktasaš rievtti ja vejolašvuođa mearridit iežas áššiin ja hálddašit dihto guovlluid. Dat rievtti gustovašvuohta eamiálbmogiid ektui lea sierra nannejuvvon 2007 Ovtastuvvan Našuvnnaid Eamiálbmogiid rivttiid julggaštusas (art. 3):

“Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Dán vuoigatvuođa vuodul sii mearridit friddja iežaset politiikkalaš sajádaga ja ovddidit friddja iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš gárggiideami.”

Eamiálbmogiid iešmearrideami sisdoalu lea dárkilut meroštallon julggaštusa njealljat artiklas:

“Iešmearridanvuoigatvuođa hárjehettiin eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta autonomiijai dahje iešráđdemii áššiin mat gusket sin siskkáldas dahje báikkálaš áššiide, nugo maiddái sin autonomalaš doaimmaid ruhtadanvugiide.”

Kollektiiva iešmearridanriekti lea hui mávssolaš eamiálbmogiidda, geain eatnasiin váilot vejolašvuođat ja vuoigatvuohta mearridit iežaset áššiin álbmoga dásis. Liikká lea menddo gárži dulkot iešmearrideami dušše riektin. Riektediskursa ráddje iešmearrideami doahpaga dušše vuoigatvuohtan stáhtaid ektui, vaikko eamiálbmogiidda iešmearrideapmi sisttisdoallá ollu eará beliid ja gaskavuodaid.

Iešmearrideami dulkon dušše riektin váldá vuhtii dušše eamiálbmogiid gaskavuoda stáhtaiguin, ii ovdamearkka dihtii eamiálbmogiid gaskavuodaid sin eatnamiiguin dahje goabbát guimmiideasetguin. Dasa lassin dat ii váldde vuhtii dan, ahte iešmearrideamis lea kollektiiva oli lassin ovttatolbmoo olli, dahje dan ahte stáhtaid ja eamiálbmogiid gaskavuodát eai leat áidna, mat leat ođđasitorganiserema dárbbus. Iešmearrideapmi gávdno maiddáiolbmuid árgabeaieallimis ja sin doaimmain, ja maiddái seremoniijain ja gaskavuodain eatnamiin.

Mu dutkamuš čájeha, ahte eamiolbmot dávjá meroštallet ja áddejit iešmearrideami mearkkašumi oalat riektejurddašeamii olggobealde. Sidjiide iešmearrideapmi lea eanet vuodđoárvu go riekti. Dát vuodđoárvu láidesta olbmuid – ovttat olbmoo ja oktasačat – sin beaivválaš doaimmain ja välljejamiin.

*Iešmearrideapmi lea
vuodđoárvu, mainna burgit
buot váldegaskavuodaid.*

Okta vuorddekeahtes boadus lei ahte dutkamussii oassálastán olbmot eai meroštallan iešmearrideami riikkaidgaskasaš lága, soahpamušaid dahje julggaštusaid vehkiin (omd. ILO 169, ON Eamiálbmogiid rivttiid julggaštus).

Sii baicce hálle dihto árvvuid birra, mat leat oassin sin áddejumi iešmearrideamis: gaskavuodát (relationalitehta), eatnama mearkkašupmi ja dehálašvuohta, ja friddjavuohta vuolušteamis. Dán vuodul lean hábmen teorija eamiálbmogiid iešmearrideamis, mii meroštallá dan vuodđoárvun, mainna viggat burgit buot váldegaskavuodaid: ii dušše stáhtain muhto maiddá váldegaskavuodaid servodaga siskkobealde numo sohkabeliid ja seksuála sojiid gaskkas.

2. Iešmearrideami váimmožis lea integritehta norbma

Go viiddidit iešmearrideami meroštallama gáržžes riektejurddašeamis, das šaddá kollektiiva vuodđoárvu, man vuolggasadjin lea integritehta (=čavddisvuoda, guoskkatmeahttunvuoda) norbma. Vuohki mainna dutkamuššii oassálastán olbmot hálle iešmearrideami birra čujuhii erenoamážit guovttilágan integritehtii: eatnamiid ja individuála čavddisvuhtii ja guoskkatmeahttunvuhtii. Mánngasiidda dát guokte beali gullaba oktii.

Eatnama integritehta máksá ahte álbmoga árbevirolaš eatnamat bissot čavddisin, rihkkašmeahttumin ja juohkasmahttumin. Dát olli lea dájvja eamiálbmogiid politihkalaš ja kultuvrralaš viggamušaid ja eananrivttiid ráhčama guovddáš ulbmil. Eatnama erenoamáš mávssolašvuohta eamiálbmogiidda šaddá sin máilmeáddejumis, man mielde olbmui leat čiekŋalis sosiála ja vuoiŋjalaš gaskavuoha sin árbevirolaš eatnamiiguin. Guovddáš árbevierut ja máhttu šaddet oktavuodas eatnamiin, mat dájvja leat dihto geatnegasvuodát eatnama, dan láhiid ja eallevaččaid buresbirgejumi fuolaheamis.

Eanan šaddá oktasaš ja ovttatolbmo identitehta guovddáš oassin vuorrováikkuhusas buot eallevaččaiguin. Dát fas bohtá bures oidnosii das, mo eamiálbmogiid gielat, ealáhusat, vierut ja sosiála vuogádagat leat čavga čadnon sin árbevierolaš eatnamiidda ja guovlluide. Dasa lassin olbmot čatnasit sin duovdagiidda namaideaset, sogaid, njálmmálaš árbevieruid ja vásáhusaid bokte.

Mánnga oassálasti oaivvildii, ahte sin oktiigullelašvuohta eatnamiin addá sidjiide čiekŋalis geatnegasvuoda dovddu suodjalit dan, lehkos dat ruvkkiid, vuovdečuollamiid, oljobohcciid vuostálastimiin dahje eará hámis. Eatnamiid billisteapmi duššada sin gaskavuoda sin eatnamiin, mii fas goarida sin identitehtaid ovttatolmmožin ja álbmogin.

Individuála integritehta máksá ahte juohke olbmos berre leat autonomiija ja iešmearrideapmi iežas eallima ja iežas goruda badjel.

Individuála dahje ovttatolbmo integritehta máksá ahte olbmos leat dihto morála prinsihpat, maid mielde eallit. Dat boahtá ovdan earret eará olbmo mearredidolaš ja árjjálaš áŋgiruššamis muhtin ášši ovdii, mii su mielas ovddida álbmoga iešmearrideami. Nubbi bealli ovttatolbmo integritehtas lea gorutlaš guoskkatmeahttunvuohta ja čavddisvuohta; nappo friddjavuohta buotlágan veahkaválddis. Individuála integritehta máksá ahte juohke olbmos berre leat autonomiija ja iešmearrideapmi iežas eallima ja iežas goruda badjel.

Dasa lassin ovttatolbmo integritehta sisttisoallá servodaga ja servoša čavddisvuođa. Das leat maiddái čavga čanastagat eatnama integritehtii. Olmmoš veadjá bures ja lea oadjebas dalle go su lagasolbmot, servodat ja eatnamat vedjet bures. Dávjá iešguđet bealit – individuála, servodatlaš ja eatnamiid integritehta – bohtet ovdan oktanaga. Dat leat nappo sirretkehtes oasis iešmearrideami vuodđoarvvus.

3. Iešmearrideami guokte beali leat oktasaš (kollektiiva) ja ovttatolbmo (individuála) iešmearrideapmi

Eamiálbmogiid gaskkas lea dávjá sáhka oktasaš iešmearrideamis, álbmoga rievttis ja vejolašvuođas stivret iežaset eallima ja boahtteáiggi. Dan haga álbmogat eai ceavzze sierra álbmogin. Muhto iešmearrideamis lea maiddái nubbi olli, individuála dahje ovttatolbmo autonomiija. Mánngasiidda ovttatolbmo iešmearrideapmi lea eaktun álbmoga oktasaš iešmearrideapmái. Jos olmmoš ii leat individuála dásis iešmearrideaddji – son ii sáhte stivret iežas goruda ja eará sutnje gullelaš áššiid – dalle sus eai leat návccat eaige vejolašvuođat searvat dahje oassálastit oktasaš iešmearrideami ovddideapmái.

Oassálastiide individuála iešmearrideapmi mearkkašii vuoiggalašvuođa, iežas gutnejahttima ja friddjavuođa olggušteamis ja buotlágan veahkaválddis, maiddái stáhta struktuvrralaš vealaheamis. Buohkat ledje ovttaoavilis ahte fysalaš ja seksuála veahkaválddi jávkadeapmi berre leat guovddáš oassin eamiálbmogiid iešmearridanviggamušaid. Mánngasat atne iešmearrideami geatnegasvuohtan, mii álgá vuos ovttatolbmo dásis ja dasto viidu kollektiiva dássái.

Eamiálbmotpolitihkas ovttaskas olbmo iešmearrideamis hállan lea guhká leamaš nákku vuolde ja juoba adnon dárbbasmeahttumin. Ovttaskas olbmo iešmearrideami leat eanaš eamiálbmotnissonat ovddidan, ja almmáinjunosat ja politihkkárat leat dávjá šiitán dan mearkkašumi ja ákkastallan, ahte individuála iešmearrideamis ságastallan geahnohuhtá kollektiiva iešmearridanviggamušaid ja ahte dat ii gula eamiálbmogiid árvvuide.

Individuála ja gorutlaš autonomiija ja integritehta gudnejahttin lea kollektiiva iešmearrideami ovdaneami ja ollašuhhtima eaktu.

Dutkamušaid mielde historjjálaččat máŋga eamiálbmogiin ovttatolbmo automiija lea goit árvvusadnojuvvon ja gudnejahtton. Muhtin álbmogiid gaskkas individuála iešmearrideapmi sáhtii leat nu stuoris, ahte mišunearat atne dan unohassan ja easttan koloniserenviggamušaide. Eamiálbmogiid máilmeáddejumiin ovttatolbmo autonomiija dábálaččat deattuha geatnegasvuoda prinsihpa: ovttatolbmo návccaid váldit ovddasvástádusa alddistis ja buot eará eallevaččain máilmmis. Dát lea guovddáš oassin ovttatolbmo integritehtas. Nappo vásttolaččat eallin ja láhtten lea iešmearrideami geađgejuolgi.

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte oassin iešmearrideami geatnegasvuoda prinsihpas lea váldit ovddasvástádusa sihke individuála ja kollektiiva dásiin veahkaválddis eamiálbmotservodagain. Individuála ja gorutlaš autonomiija ja integritehta gudnejahttin ja doarjun lea kollektiiva iešmearrideami ovdaneami ja ollašuhhtima eaktu. Eandalitge sámi oassálastit deattuhedje dárbbu almmolaš ságastallamii ja oktasaš doaimmaide sámeservodagas bissehit sohkabeal veahkaválddi, gos dat lea guhká leamaš tabu ja jaskkodahtton fáddá.

Eamiálbmogiid ovttatolbmo iešmearrideapmi lea veardideamis relationála autonomiija teoriijaide, man mielde olmmoš lea oktanaga iešmearrideaddji ja relationála. Dát máksá ahte olmmoš šaddá olmmožin gaskavuodain earáin, sihke eará olbmui ja eará eallevaččain. Ovttatolbmo integritehta maiddá šaddá sohka buolvvaid gaskasaš oktavuodain ja gaskavuodain. Dat šaddá maid olbmo geatnegasvuodain su bearrašii, servošii ja servodahkii.

Ávžžuhusat

1. Viiddidit áddejumi eamiálbmogiid iešmearrideamis kollektiiva vuoddoárvun, man vehkiin lea vejolaš vuos oaidnit ja dasto burgit buot váldegaskavuodaid ja veahkaválddálašvuoda (ii dušše eamiálbmogiid ja stáhtaid gaskkas).
2. Áddet mo eamiálbmogiid dálá politihkalaš ja riektediskursa lea menddo gárži fátmastit dan olles sisdoalu ja mearkkašumi eamiálbmogiidda. Eamiálbmogiid iešmearrideapmi sisttisoallá ollu eará mearkkašumiid ja gaskavuodaid go beare eamiálbmogiid gaskavuodaid stáhtain.
3. Áddet ahte iešmearrideamis lea guokte earutkeahtes oli, kollektiiva ja individuála autonomiija. Individuála autonomiija dahje ovttatolbmo iešmearrideapmi sisttisoallá gorutlaš guoskkatmeahtunvuolta ja čavddisvuolta (integritehta). Kollektiiva iešmearrideami guovddážis lea eamiálbmogiid eatnamiid integritehta.
4. Váldit vuhtii guktuid iešmearrideami oliid buot iešmearrideami ollašuhhtinviggamušain. Albma kollektiiva iešmearrideapmi ii leat vejolaš jos ovttatolbmo iešmearrideapmi ii ollašuva.